

והנה טוב מאד

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־פְּלִאֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי: (בראשית א לא).¹

רשב"ם בראשית א לא – הבריאה יפה ומתוקנת

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד - נסתכל והביט כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים.²

בראשית רבה ט ב – עולם זה טוב מכל העולמות שהיו לפניו

"וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". רבי תנחומא פתח: "את הכל עשה יפה בעתו" (קהלת ג יא).³ אמר ר' תנחומא: בעונתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן. אמר ר' אבהו: מכאן שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו. אמר: זה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי. אמר רבי פנחס: טעמו של רבי אבהו: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - זה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי.⁴

בראשית רבה ט ה – טוב המוות?

בתורתו של רבי מאיר⁵ מצאו כתוב: "והנה טוב מאד" - והנה טוב מות.⁶ אמר ר' שמואל בר נחמן: רכוב הייתי על כתפו של זקני ועולה מעירי לכפר חנן דרך בית שאן, ושמעתי את ר' שמעון בן אלעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר: "והנה טוב מאד" - והנה טוב מות.⁷

¹ הביטוי "טוב מאד" מופיע בכל המקרא רק כאן. ביטויים דומים וקרובים יש הרבה: ארץ ישראל קרויה "טובה מאד מאד" (במדבר יד ז) ובתוך הארץ, ארץ נחלי דן קרויה "טובה מאד" (שופטים יח ט). וגם לגבי בני אדם נאמר מעין טוב מאד ברבקה (בראשית כד טז), בת שבע (שמואל ב יא ב) ודוד (שמואל א יט ד). אך כאמור, הביטוי "טוב מאד" כמות שהוא, מופיע בכל התנ"ך רק כאן, בסיום הפרק הראשון בתורה, בסיכום ששת ימי הבריאה! – האם אכן הבריאה מושלמת? למה בדיוק הכוונה?

² נשלמה בריאת העולם, תוקנה ושוכללה. וכאמור מדרש בראשית רבה ט ד: "רבי חמא בר חנינא אמר: משל למלך שבנה פלטין, ראה אותה וערבה לו. אמר: פלטין, פלטין! הלואי תהי מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. כך אמר הקב"ה לעולמו: עולמי, עולמי! הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. רבי יונתן אמר: משל למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו. אמר לה: בתי, הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו". האמנם ארמון מושלם? בת מושלמת בחופה מושלמת? אין עוד מה לתקן בעולם? בהמשך מדרש בראשית רבה (יא ו) כתוב: "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשיה. כגון החרדל צריך למתוק, התורמוס צריך למיתוק, החיטים צריכים להיטחון, אפילו האדם צריך תיקון". ראו הדף [מעשה שמים ומעשה בשר ודם](#). אז אולי העלאת חן לחוד ותיקון לחוד? מהו ה"טוב מאד" אליו הגיע העולם בעת סיום מלאכת היום השישי, ברגע כניסת השבת?

³ הפסוק המלא הוא: "את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם נתן בלבם מבלי אֶשֶׁר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש וְעַד סוֹף". האם בכוונה לא מובא הפסוק המלא? ראו דברינו [גם את העולם נתן בלבם](#) בקהלת.

⁴ עולמות קודמים נבראו ונחרבו. לא היה בהם "טוב מאד". מה יוודא את הצלחתו של העולם הזה? מה יגרום לו שלא יחרב אף הוא? כיצד יישמרו ה"טוב מאד" שבו, ההנאה והחן שהעלה לפני בוראו (הערה 2 לעיל)? מקבילה למדרש זה מצויה כבר בפרשה ג של בראשית רבה על הפסוק "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד" וזה לשונה: "אמר ר' יהודה בן ר' סימון: יהי ערב לא כתוב כאן, אלא: ויהי ערב, מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן. א"ר אבהו: מלמד שהיה בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו, אמר: זה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי". את סדר הזמנים, בוקר וערב, קיבל העולם הנוכחי מהעולמות הקודמים. אז במה הוא עדיף?

⁵ הכוונה לכתיבה בשולי הגיליון. ר' מאיר כתב הערה זו בשולי גיליון (ספר) התורה שלו. לשיטת המדפיסים לסדר את הגמרא או המקרא עם המפרשים בצד הטקסט הראשי ולשיטת הערות השוליים של מעבדי התמלילים יש שורשים קדומים מאד.

⁶ דרשה לחוד ומעשה לחוד. כשהגיעו הדברים עד ר' מאיר אישית, במות בניו, הוא שתק ובכה בכי מר ואשתו היא שמצאה את מלות הנחמה המתאימות: "מעשה היה בר' מאיר שהיה יושב ודורש בבית המדרש בשבת במנחה, ומתו שני בניו. מה עשתה אימך? הניחה שניהם על המטה ופרשה סדין עליהם. במוצאי שבת בא ר' מאיר מבית המדרש לביתו. אמר לה: היכן שני בני? אמרה לבית המדרש הלכו. אמר לה: צפיתי לבית המדרש ולא ראיתי אותם. נתנו לו כוס של הבדלה והבדיל. חזר ואמר: היכן שני בני? אמרה לו: הלכו למקום אחר ועכשיו הם באים. הקריבה לפניו המאכל ואכל ובירך. לאחר שבירך אמרה לו: רבי, שאלה אחת יש לי לשאול לך. אמר לה: אמרי שאלתך. אמרה לו: רבי, קודם היום בא אדם אחד ונתן לי פקדון ועכשיו בא ליטול אותו, נחזיר לו או לא? אמר לה: בתי, מי שיש פקדון אצלו הוא צריך להחזירו לרבו. אמרה לו: רבי, חוץ מדעתך לא הייתי נותנת אצלו. מה עשתה? תפשתו בידה והעל[תה] אותו לאותו חדר. והקריבה אותו למטה ונטלה סדין מעליהם וראה שניהם מתים ומונחים על המטה. התחיל בוכה ואומר: בני בני, רבי רבי. בני בדרך ארץ, ורבי שהיו מאירין פני בתורתן. באותה שעה אמרה לו לר' מאיר: רבי, לא כך אמרת לי אני צריך להחזיר הפקדון לרבו? אמר: ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך (איוב א כא). אמר ר' חנינא: בדבר הזה נחמתו ונתיישבה דעתו. לכן נאמר: אשת חיל מי ימצא" (מדרש משלי (בובר) פרק לא אשת חיל מי ימצא, וכן הוא בילק"ש שם). האישה היא שמצאה את מלות הנחמה. "אשת חיל מי ימצא" היא שנבראה "עזר כנגדו" בפרשתנו. היא שהשלימה את בריאת האדם. ראו להלן: "טוב מאד – טוב אדם". עוד על מוטיב הפקדון לניחום אבלים, ראו כיצד מנחם אלעזר בן ערך את ר' יוחנן בן זכאי רבו בדברינו [ניחומים](#).

⁷ מה טוב במוות? קהלת אמר: "טוב יום המוות מיום היוולדו" (קהלת ז א) ובגמרא שנינו: "נוח לו לאדם שלא נברא משנברא" (עירובין יג ע"ב, דעת בית שמאי). האם לכן הכוונה? נראה שהכוונה כאן קצת יותר אופטימית: המוות הוא אשר תוחם את שנותיו של האדם וקובע להם קצבה. הוא משלים את הלידה, הוא נותן מסגרת ותוכן לחיים. הוא שמגיע את הרצון "להספיק בחיים", "לעשות משהו".

שם סימן ו – טובה השינה⁸

אמר רבי שמעון בן אלעזר: "והנה טוב מאד" - והנה טובה השינה. וכי שינה טובה מאד? אתמהא! לא כך שנינו: "יין ושינה לרשעים - הנאה להם והנאה לעולם!" אלא, מתוך שאדם ישן קמעה, הוא עומד ויגע בתורה הרבה.⁹

שם סימנים ח-י – עולם של דקויות. ניגודים והשלמות

"אמר ר' הונא: "הנה טוב מאד" - זו מדת הטוב, "והנה טוב מאד" - זו מדת ייסורים.¹⁰ וכי מדת ייסורים טובה מאד? אתמהא! אלא שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא...

אמר ר' זעירא: "הנה טוב מאד" - זה גן עדן, "והנה טוב מאד" - זה גיהנום... וכי גיהנום טוב מאד? אתמהא! משל למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים, ובנה אוצר על פתחו. אמר: כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס, יכנס לאוצר, וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס, אל יכנס לאוצר. כך, כל מי שהוא מְסַגֵּל במצות ומעשים טובים - הרי גן עדן, וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים - הרי גיהנום.¹¹

אמר ר' שמואל בן יצחק: "הנה טוב מאד" - זה מלאך חיים, "והנה טוב מאד" - זה מלאך המוות. וכי מלאך המות טוב מאד? אתמהא! אלא למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכניס לפניהם תמחוי מלא כל טוב. אמר: כל שהוא אוכל ומברך את המלך, יאכל ויערב לו, וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך, יותז ראשו בסיף. כך כל מי שהוא מְסַגֵּל במצות ומעשים טובים - הרי מלאך חיים, וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים - הרי מלאך המות.¹²

שם סימן יא – מידה כנגד מידה, מידת הטוב

אמר ר' שמעון בר אבא: "הנה טוב מאד" - זו מדת הטוב, "והנה טוב מאד" - זו מדת הפורענות. וכי מדת הפורענות טובה היא מאד? אלא שוקד על הפורענות היאך להביאה.¹³ אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בר אבא: כל המידות בטלו, מידה כנגד מידה לא בטלה.¹⁴ רבי הונא בשם ר' יוסי: מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה שבמידה שאדם מודד - בה מודדים לו. לפיכך אמרו חכמים: "והנה טוב מאד" - זו מידה טובה.¹⁵

איך היו נראים החיים ללא המוות? אגב, מאמר זה של ר' מאיר עומד בניגוד לדעה המופיעה במדרשים רבים שחטאו של אדם הראשון בגן עדן הוא שהביא מיתה לעולם (עבודה זרה ה' ע"א, שבת נה ע"ב, דברים רבה ט ח ורבים אחרים) וכל זאת, בעקבות הפסוק "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". לפי ר' מאיר המיתה היא חלק מהבריאה ואינה קשורה בחטא עץ הדעת. והראיה היא מהפסוק בסוף פרק ג בגירוש מגן עדן לאחר החטא: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם". אך זה כבר נושא נכבד (המוות, ידיעת הטוב והרע וחופש הבחירה) שבמקצת כבר דנו

⁸ אנחנו ממשיכים בפרשה ט של מדרש בראשית רבה שהוא המקור העיקרי לנושא שלנו. נלך בעקבות עורך המדרש לפי סדר הסימנים שקבע אבל עם שינויים קלים עפ"י העניין (כפי שנראה לנו).

⁹ ת עניין השינה אפשר להבין בשני כיוונים. האחד, כהמשך של הרעיון הקודם שכן יש בשינה אחד משישים של מיתה (ברכות נז ע"ב, בראשית רבה יז ה: "נובלת מיתה - שינה"). אפשרות אחרת היא הקשר לשבת. "ויהי ערב יהי בוקר יום השישי ויכולו השמים והארץ וכל צבאם וכו'" - שינה בשבת תענוג. ואפשר עוד בפשטות כביטוי לחולשות האדם ולצורך שלו למנוחה ורגיעה פיסית ונפשית. אבל כל זה, כמובן, אם זו לא שינה המוציאה את האדם מן העולם (פרקי אבות), אלא שינה שמביאה את האדם להחליף כוח ולעסוק בתורה ובדרך ארץ כפי שהדרשן בחר לסיים דרשה זו. כך או כך, אפשר שדרשה זו שעומדת בזכות עצמה, מובאת בסמוך לדרשת רבי מאיר על "טוב מות" על מנת לרכך אותה.

¹⁰ כאן מתחילה שרשרת של דרשות שמתעכבות על הוא"ו של "והנה טוב מאד". לא עוד השוואה של טוב מאד מול טוב, אלא של שני "טוב מאד" - זה טוב מאד וגם זה טוב מאד. יש לשים לב שבדומה ליום השלישי של הבריאה שנאמר בו פעמיים "כי טוב", כך גם ביום השישי שנאמר בו "כי טוב" אחרי בריאת החיה והבהמה ו"טוב מאד" אחרי בריאת האדם.

¹¹ מדרשים רבים יש לנו על גן עדן וגיהנום, הפער הגדול ביניהם לצד הגדר הדקה. ראו מדרש זוטא קהלת ז יד: "ומפני מה ברא הקב"ה גן עדן וגיהנום? שתהא מצלת זו מזו. כמה ריוח ביניהן? ר' יוחנן אמר כותל, ר' אחא אמר טפח, ורבנן אמרי שתי אצבעות".

¹² אנו מציעים לראות במדרשים אלה המשך ומעין פירוש למדרש של ר' מאיר "טוב מאד - טוב מות". זאת, לא רק בשל הסדר בנוסחאות המדרש שבידינו לפיו מדרשים אלה מופיעים אחרי מדרשו של ר' מאיר ולא רק בגלל העובדה שכל הדרשנים האלה הם אמוראים ור' מאיר הוא תנא, אלא בעיקר בשל ההקשר התוכני: מוות כנגד חיים, גיהנום כנגד גן עדן (גן עדן המדרשי, לא המקראי), חיים בטוב כנגד ייסורים. שלוש דרשות אלה - מוטיב אחד להן. עולם של "טוב מאד" הוא עולם של איזון, של "שיווי כוחות", של סימטריה וקצוות מנוגדים אך בעלי בסיס משותף. עולם קיצוני לטוב: בלי ייסורים, בלי גיהנום, בלי מדת הפורענות, או חר"ח קיצוני לרע ובלי שום תכלית - איננו עולם. האם ככה היו אותם עולמות שהקב"ה ברא והחריב? האם היו הם 'מושלמים' וחסרו את הניגודים והמתחים, את המידה כנגד מידה (שנראה להלן), ולפיכך לא העלו הנאה לפני הקב"ה?

¹³ דרשה זו חוזרת על הדרשות הקודמות, אבל ביד רכה ובהטיה למידת הטוב. גם אם נזקק הקב"ה למידת הפורענות הוא שוקד כיצד להביאה כך שבני אדם יוכלו לעמוד בה.

¹⁴ ראו מדרש תנאים לדברים פרק ו פסוק ה: "ובכל מאדך - ר' עקיבה אומר: אם נאמר בכל נפשך קל וחומר בכל מאדך ומה תלמוד לומר: בכל מאדך? בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו, בכל מאד ומאד, בין במדת הטוב בין במדת פורענות".

¹⁵ הסיכום של ר' שמעון בן אבא: מידה כנגד מידה, חוזר על מוטיב "טוב מאד" כעולם של איזון ושל כוחות וקצוות מנוגדים (ומשלמים), אבל בדגש על "מידה כנגד מידה" שאינה מאוזנת ונוטה למידת הטוב. הוא"ו של "והנה" היא מציאות של רע הכרחי, אבל עם קורטוב של תקווה. ואת כל הדרשות האחרונות שראינו, נראה לקשר עם הפסוק בקהלת (ז יד): "גם את זה לעומת זה עשה האלהים", עליו

שם סימן ז – יצר הטוב ויצר הרע

רב שמואל בר נחמן אמר: "הנה טוב מאד" – זה יצר טוב, "והנה טוב מאד" – זה יצר רע. וכי יצר הרע טוב מאד? אתמהא! אלא שאלולי יצר הרע, לא בנה אדם בית ולא נשא אישה ולא הוליד ולא נשא ונתן. וכן שלמה אומר: "כי היא קנאת איש מרעהו" (קהלת ד ד).¹⁶

שם סימן יג – מלכות שמים ומלכות הארץ

אמר רבי שמעון בן לקיש: "הנה טוב מאד" – זו מלכות שמים, "והנה טוב מאד" – זו מלכות הרומיים.¹⁷ וכי מלכות הרומיים "טוב מאד"? אתמהא! אלא שהיא תובעת דיקון¹⁸ של בריות, שנאמר: "אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי" (ישעיה מה יב).¹⁹

שם פרשה ט סימן יב – טוב מאד זה האדם

ורבותינו אומרים אותה בשם רבי חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה בשם ר' סימון: הוא "מאד" – הוא "אדם". אותיות של זה הן אותיות של זה, זהו שכתוב: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א לא) – והנה טוב אדם.²⁰

בראשית רבה ח ה – העימות עם מלאכי השרת

אמר ר' סימון: בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כתים וחוברות חבורות. מהם אומרים: אל יברא, ומהם אומרים: יברא. זהו שכתוב: "חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו" (תהלים פה יא). חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים ואמת אומר: אל יברא, שכולו שקרים. צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות, שלום אומר: אל יברא, שכולו קטטה. מה עשה הקב"ה? נטל אמת והשליכה לארץ, זהו שכתוב: "ותשלך אמת ארצה" (דניאל ח יב). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבון העולמים, מה אתה מבזה חותם שלך? תעלה אמת מן הארץ! זהו שכתוב: "אמת מארץ תצמח" (תהלים פה יב).²¹

בא מדרש פסיקתא דרב כהנא פסקא כח – ביום השמיני עצרת ודורש: "גם זה לעומת זה עשה האלהים – עשה הקב"ה צדיקים ורשעים ... כדי שיהיו מכפרים אילו על אילו". (ובהערה 11 ליעיל: "שתהא מצלת זו מזו"). ראו הדף [זה לעומת זה](#) במגילת קהלת, שם הרחבנו בדרשה זו ואחרות. ומתי קראנו בקהלת? בשבת שעברה! והיכן ממוקם מדרש פסיקתא דרב כהנא זה? בשמיני עצרת גם הוא אחר כותלנו. והרי לנו זה לעומת זה – זה אחר זה, בלוח השנה שיוצר את סמיכות פרשת בראשית עם חג הסוכות, מגילת קהלת ושמיני עצרת. סמיכות של סיומים והתחלות – "הנה טוב מאד" שזכינו להשלים התורה "והנה טוב מאד" – שאנו זוכים להתחילה מחדש.

¹⁶ אין צורך ללכת עד לגיהנום ועד למוות, גם לא לייסורים ולפורענויות על מנת להמחיש את שני "טוב מאד" של עולמנו. שני היצרים שבאדם המלווים את מעשיו בחייו היומיים מספיקים. ראו גמרא יומא סט ע"ב שחכמים עקרו את יצר הרע של עבודה זרה ובעקבות זאת בקשו גם לעקור יצר הרע של עריות ולא מצאו ביצה טרייה בכל ארץ ישראל (בהקשר זה ראו גם שיר השירים רבה א ד על עקירת היצר הרע בשעת מתן תורה ז). כל כך הרבה גמרות ומדרשים יש לנו על יצר הרע! איזה מן עולם מוסרי ומחשבתי היה בלעדיו? על מה היינו נאבקים? איך היינו מזהים את הטוב? מה שבוטל במדרש זה הוא המעמד השווה של היצר הטוב והיצר הרע. (כך למשל גם בדרשה: "בכל לבבך – בשני יצריך יצר טוב ויצר רע", ברכות נד ע"א). שניהם חלק מהבריאה (ולא כפי שעולה ממקורות אחרים דוגמת מדרש תנחומא בפרשתנו "הקב"ה עשה את האדם ישר, עמד יצר הרע ומנוול"). דבר נוסף, הקשר הלשוני הברור בין יצר ליצירה. המשולש: יוצר (הקב"ה), יצירה (העולם), יצר (האדם, על שני יציריו). והקונפליקט הנצחי: "אוי לי מיוצרי, אוי לי מיציר" (ברכות סא ע"ב). קונפליקט ועשייה בלתי פוסקים.

¹⁷ ובנוסחאות אחרות "מלכות הארץ". האם נגעה כאן יד הצנזורה?

¹⁸ דין, משפט.

¹⁹ את שבחה של מלכות רומא בא ריש לקיש לפאר? זו רומא הרשעה שגם כאשר כבר עוסקת בתיקונו של עולם אין היא עושה זאת אלא להנאת עצמה התשובה כן. אולי זו דעת מיעוט, אבל יש כזו. והמדרש לא מסתיר אותה המלכות 'הרשעה' אשר מכניסה סדר בעולם. היא מדכאת עמים ומשעבדת אותם, אבל גם בונה גשרים ודרכים, מרחצאות ושוקים. ראו דעות החכמים על מלכות רומא בגמרא שבת לג ע"ב, בפרט דעת [רבי שמעון בר יוחאי](#) שתחילה גינה את מפעלי הבניה של רומא ולבסוף התרפא בבית המרחץ של טבריה. מלכות זו היא זו שגם "הורגת את הגנבים" (ויקרא רבה יג ה) ואילמלא המלכות "איש את רעהו חיים בלעו" (פרקי אבות ג ב). ראו גם דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא – מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא.

²⁰ "מאד" חילוף אותיות של "אדם". מעבר למשחקי לשון, יש למדרש זה גם סימוכין בפשט המקרא. במעשה הבריאה של יום שישי כתוב "וירא אלהים כי טוב" לאחר בריאת הבהמה והחיות, בדומה להשלמת הבריאה בכל יום. אך מלאכת הבריאה ממשיכה ביום השישי בבריאת האדם ואז מסכמת התורה: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד". אפשר לפרש את "טוב מאד" על הבריאה כולה – באה דרשה זו ואומרת: לא, "טוב מאד" זו בריאת האדם. ראו פסוקים כד – לא בפרק א שם. קריאה זו מחלקת בברור את מעשה הבריאה של יום שישי לשניים: "כי טוב" לבהמה ולחיה, "טוב מאד" לבריאת האדם.

²¹ האם סטינו מהנושא שלנו לנושא המלאכים שהתנגדו לבריאת האדם? (מתי אגב נבראו הם?). לא, המשך המדרש קשור היטב לנושא שלנו ובסדר פרשות מדרש בראשית רבה, גם קודם לדרשה לעיל בפרשה ט סימן יב. למלאכים מספיק "כי טוב" של היום השישי בבריאת החיה והבהמה (הדגים והעופות כבר נבראו קודם). מבחינתם, אין צורך בדרגה גבוהה יותר של "טוב מאד" שתביא לעולם יצורים תבוניים שחכמתם גדולה משלהם (בראשית רבה יז ד, בדברינו [מקרא שמות במקרא](#)). יצורים שגם יקבלו את התורה שבה נברא העולם (שבת פח, בדברינו [עלית למרום שבית שבי](#))

רבותינו אומרים אותה ... בשם רבי סימון: "מאד" - הוא אדם. זהו שכתוב: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - והנה טוב אדם. ר' הונא רבה של צפורין אמר: עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה, אמר להן מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם.²²

רמב"ן בראשית פרק א פסוק לא – קיום העולם, בסיסי ובמהות²³

והנה טוב מאד - הוא הקיום כאשר פירשתי (לעיל פסוקים ד, י, יב).²⁴ וטעם "מאד" כטעם ריבוי. והוסיף ביום הזה לאמר כן, בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצתו, ואמר כי טוב מאד, מאדו טוב. וזהו מאמרם בבראשית רבה (ט ה) והנה טוב מאד, והנה טוב זה מות. וכן הזכירו (שם יא) זה יצר הרע, וזו מדת פורענות: ולזה גם נתכוין אונקלוס שאמר בכאן "והא תקין לחדא". יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד, כי הרע צריך בקיום הטוב, כענין שנאמר (קהלת ג א) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. ויש מפרשים, כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי הוא טוב מאד.²⁵

שבת בראשית שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו עוד במסכת פסחים נד ע"א (והשוו עם בראשית רבה ד ו) ש"טוב מאד" קשור גם למלאכת היום השני שלא כתוב בו "כי טוב". משמע שה"חסר" נמצא כבר בתחילת הבריאה. אם הקב"ה לא כילה את מלאכת היום השני (אבל השלימה למחרת) אז גם לגבי האדם "לא עליך המלאכה לגמור" ובה בעת (או למחרת) "ולא בן חורין אתה ליבטל הימנה".

מים אחרונים 2: מנהג נפוץ הוא להתחיל את הקידוש בליל שבת במילים "ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי" ולחבר אותם עם "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם וכו'". זאת, מן הסתם על מנת ליצור רצף / קשר בין סיום מלאכת הבריאה ביום השישי ובין השבתה ביום השביעי. כחוט השערה ביניהם, השבתה כהמשך של העשייה. ראו דברינו [ויכולו השמים והארץ](#) וכן [שישה או שבעה ימי בראשית](#). נראה לנו לחזק מנהג זה באמירת הפסוק כולו: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי, ולא לומר חצי פסוק. וכל אחד - כמנהגו.

²² כבר ראינו לעיל את המדרש על "טוב מאד זה האדם" שהשארנו "לקינוח" באחרונה מסיבות ברורות (לצורך כך גם שינינו את סדר סימנים יב ויג בפרשה ט לעיל), אך דרשה זו מופיעה כבר בפרשה ח, קודם לכל המדרשים הנ"ל (שכולם אגב מבראשית רבה) ונראה שהיא מסכמת אותם ו"כוללם יחד". האדם הוא ה"מאד" של הבריאה. הוא היצור שמכיל הכי הרבה ניגודים וסתירות: (יצר) טוב ו(יצר) רע, חסד ואמת, צדק ושלוש, חיים ומות (לא רק של האדם), רגיעה וייסורים, שלווה ופורענות, מלכות שמים וארציות, תיקון וקלקול וגם ... קצת שינה – ומעל לכל, כח הבחירה. זהו ה"מאד" שיש באדם ואין במלאכים. אלה המידות של ר' שמעון בן אבא לעיל, ושל "בכל מאדך של ר' עקיבה – "בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו, בכל". בבריאת האדם לקח כביכול הקב"ה הימור גדול "מאד". אם יעלה האדם – יעלה עד כוכבי השמים, ואם ח"ח ייפול – עד עפר הארץ יגיע. כך עלתה במחשבה לפני בורא עולם. מלאכים יש לו די הותר. ראו בגמרא מגילה דף טז עמוד א, אמנם לגבי עם ישראל: "כשהן יורדין - יורדין עד לעפר, וכשהן עולין - עולין עד לשמים".

²³ התמקדנו במדרש בראשית רבה, נחתום ברמב"ן כנציג פרשני המקרא ונראה כיצד הוא משלב את הדרשה על ו"הנה טוב מאד" בפירושו.

²⁴ שיטת רמב"ן, היא ש"כי טוב" שנאמר בכל ימי הבריאה הוא "קיום המינים לעד" (פירושו לפסוק יב), היינו, התמדת המציאות והמשך קיום העולם לאחר מעשה הבריאה. המשך זה איננו מובן מאליו, אלא מתקיים בחפץ ה': "ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין. וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב, ובשישי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (פירושו לפסוק ד). ובספר שמות פרשת תרומה, מקשר רמב"ן רעיון זה למעשה המשכן (שכידוע מקושר לבריאת העולם במדרשים רבים). ובפירושו למעשה השולחן (שמות כה כד) הוא כותב: "שזה סוד השולחן, כי ברכת השם מעת היות העולם, לא נברא יש מאין, אבל עולם כמנהגו נוהג, דכתיב (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד".

²⁵ כאן הולך רמב"ן עוד צעד ומרחיב את "מאד" עד שהוא מגיע למדרשי חז"ל הנ"ל, אך בדרכו שלו. מאד הוא הלז, הוא עצם הדבר שמהותו טוב - "מאדו טוב" וזה ה"קיום" הבסיסי. העולם הוא ביסודו טוב. אבל מסביב ל"מאד" יש רע – "ימצא רע בקצתו". הקיום המלא של כל דבר הוא בנגדי שלו. אין טוב בלי רע, לא במובן שלא ייתכן שהאדם יקבל רק את הטוב בלי הרע (כדברי איוב לאשתו: "את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל", איוב ב י), אלא בעצם הקיום והמהות. אם אין רע, לא מבינים מהו טוב. בהעדר הרע, הטוב פשוט לא קיים. זה ה"מאד" של הבריאה. אבל שימו לב איך, בהשוואה למדרשים שהבאנו, רמב"ן מרכז את העניין. הוא לא אומר כלשון איוב או כלשונו היום "אין טוב בלי רע", אלא הפוך ומאד מינורי: "כי הרע צריך בקיום הטוב".